

Namjesnici provincije Gornji Ilirik / Dalmacije od 42. do 68. n. e.

Salmedin Mesihović
Sarajevo

Praefatio

Ilirske zemlje su duže od dva stoljeća odolijevale rimskim legijama, i te su za vrijeme augustovskog režima inkorporirane u okvire rimskog državnog sustava. Osnovni vid rimske upravno-teritorijalne organizacije na Zapadnom Balkanu je bila provincija Ilirik (*Illyricum*).¹ Za vrijeme raspodjele provincija između Senata i Augusta² 27. god. p. n. e. Ilirik je pripao Senatu, i njime su upravljali prokonzuli ili propretori. Pošto je Ilirik bio nemirno područje sa tada nestabilnim vanjskim granicama, provincija je 11. god. p. n. e. prebačena pod carsku, Augustovu nadležnost.³ Državni funkcioner koji je u Augustovo ime upravljao provincijom (sa sjedištem u Salonu) nosio je titulu *legatus Augusti propraetore* (u bukvalnom prijevodu: zamjenici ili izaslanici Augusta sa propretorskom vlašću). Ipak ova za Augusta ustanovljena jedinstvena provincija Ilirik, koja se pružala od istočnojadranske obale pa sve do srednjeg Dunava, nije imala dugo trajanje. Jedna od glavnih posljedica Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.⁴ bila je i podjela je-

dinstvene provincije Ilirik na dvije nove provincije, i to Gornji Ilirik (*Illyricum Superior*), kasnije uobičajeno nazivan Dalmacija (*Dalmatia*), i Donji Ilirik (*Illyricum Inferior*), uobičajeno nazivan Panonija (*Pannonia*).⁵ Obje nove provincije su ostale pod carskom nadležnošću i sa legatskim namjesnicima koji su raspolagali zavidnom oružanom snagom. Pod svojim zapovjedništvom legat Gornjeg Ilirika/Dalmacije imao je dvije legije, i to VII i XI i veći broj auxilijarnih jedinica, dok je legat Donjeg Ilirika/Panonije raspolagao s tri legije (VIII *Augusta*, IX *Hispana*, XV *Apollinaris*) i određenim auxilijarnim trupama. Glavni tabor VII legije je bio Tilurij/*Tilurium* (današnji Gardun kod Trilja na rijeci Cetini), a XI legije Burnum (kod današnjeg Kistanja na rijeci Krki). Vrlo vjerovatno je zona odgovornosti VII legije bio istočni, a XI zapadni dio Provincije.

Literarna, a posebno epigrafska građa potvrđuje četiri sigurna legata provincije Gornjeg Ilirika nakon oficijelnog završetka Velikog Ilirskog ustanka, zaključno s 42. god. p. n. e., odnosno predajom Batona Dezitijatskog.⁶ Već na samom kraju ustanka namjesničku dužnost je započeo Gaj Vibije Postumije (*Caius Vibius Postumus*), kojeg spominju Velej Paterkul, Flor i Kasije Dion.⁷ U periodu od 14. do 20. god. n. e. upravu nad Provincijom je imao Publije Kornelije Dolabela (*Publius Cornelius Dolabella*), koji je za sobom ostavio ne samo bogatu i vrijednu zaostav-

¹ O uspostavi rimske provincije Ilirik v. Mesihović 2007, 291-296.

² August (23. IX 63. god. p. n. e. – 19. VIII 14. god. n. e.) je vladao u principatu od 16. I 27. god. p. n. e. do 19. VIII 14. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Octavius Thurinus*, od usinovljenja od Julija Cezara 44. god. p. n. e. nosio je ime *Caius Julius Caesar Octavianus*, a od 27. god. p. n. e. *Caius Julius Caesar Augustus*. Koristio je i naziv *Imperator Caesar divi filius Augustus*.

³ *Cass. Dio* LIII, 12, 7-8; LIV, 34, 4; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 94; Senatu su u zamjenu za Ilirik predate provincije Kipar i Narbonska Galija.

⁴ O Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v. Mesihović 2007, 314-617; Isti 2009; Isti 2011 (riječ je o sveo-

buhvatnom djelu koje govori o Velikom Ilirskom ustanku)

⁵ Mesihović 2009A, 32-34; Isti, 2010.

⁶ O Batonu Dezitijatskom v. Mesihović 2011A, 12-13.

⁷ *Vell.* II, CXVI, 1-2; *Flor.* II, 25; *Cass. Dio* LVI, 15, 3-16, 1.

štinu nego i veliki broj epigrafskih spomenika.⁸ Sljedeći poznati legat Gornjeg Ilirika je bio Lucije Volusije Saturnin (*Lucius Volusius Saturninus*), čija je dugotrajna uprava započela za vrijeme zadnje dekade Tiberijeve⁹ vladavine, a završila za vrijeme Kaligule¹⁰, i to ili 39. ili 40. god. n. e.¹¹ Nasljednik Volusija Saturnina na namjesničkom položaju je bio Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus*), čije će namjesništvo u historiji ostati zabilježeno na poseban način.¹² Početak vladavine novog princepsa Klaudija¹³ (od januara 41. god. n. e.) je obilježen jednom velikom zavjerom u koju su uključeni Klaudijeva zloglasna supruga Mesalina i njegov oslobođenik Narcis (inače zadužen za carsku pisarnu = *ab epistulalis*), sa ciljem eliminiranja uglednog i časnog Apija Junija Silana (*Appius Iunius Silanus*, konzul za 28. god. n. e.).¹⁴ Lažna optužba i smaknuće A. Junija Silana je bilo povod za organiziranje konspiracije sa

⁸ O P. Korneliju Dolabeli i njegovoj upravi u Gornjem Iliriku v. Mesihović 2010B.

⁹ Tiberije (16. XI 42. god. p. n. e. – 16. III 37. god. n. e.) vladao je od 18. IX 14. do 16. III 37. god. n. e. Po rođenju se zvao *Tiberius Claudius Nero*, od 4. god. n. e. (usvajanja od Augusta) *Tiberius Julius Caesar*, a kao čelni čovjek Rimske države *Tiberius Julius Caesar Augustus*.

¹⁰ Kaligula (31. VIII 12. – 24. I 41. god. n. e.) vladao je od 16. III 37. god. do 24. I 41. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Julius Caesar Germanicus*, a kao princeps *Caius Julius Caesar Augustus Germanicus*.

¹¹ O L. Volusiju Saturninu i njegovoj upravi u Gornjem Iliriku v. Mesihović 2011B.

¹² O L. Arunciju Kamilu Skribonijanu i njegovoj pobuni iz 42. god. n. e. v. *Cass. Dio LX*, 15-16; Mesihović 2010A.

¹³ Klaudije (živio od 1. VIII 10. p. n. e. – 13. X 54. god. n. e.) je vladao od 24. I 41. do 13. X 54. god. n. e. Po rođenju se zvao *Tiberius Claudius Drusus*, od 4. god. n. e. *Tiberius Claudius Nero Germanicus*, da bi dolaskom na čelno mjesto Rimske Države nosio ime *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

¹⁴ Apije Junije Silan je inače bio u rodu s Augustovim biološkim potomcima, jer je njegova prva supruga bila Emilija Lepida (*Aemilia Lepida*), Augustova prauka (unuka Julije Starije i kćerka Julije Mlade). Inače, zanimljivo je da je Emilija Lepida bila u ranoj mladosti zaručena za Klaudija, ali su zaruke razrvnute zbog pada u nemilost njenih roditelja. A. Junije Silan i Emilija Lepida su imali petero djece: *Marcus Iunius Silanus* (14-54. god. n. e. i konzul u 46. god. n. e.), *Iunia Calvina* (umrla nakon 79. god. n. e.), *Decimus Iunius Silanus Torquatus* (64. god. n. e. prisiljen da izvrši samoubistvo; konzul za 53. god. n. e.); *Lucius Iunius Silanus Maior* (na novogodišnji dan 49. god. n. e. počinio samoubistvo; pretor za 48. god. n. e.), *Iunia Lepida*, koja se udala za Gaja Longina (*Caius Cassius Longinus*) i odgojila svoga nećaka Lucija Torkvata (*Lucius Iunius Silanus Torquatus*) nakon umorstva njegovog oca Marka.

ciljem da se uklone Klaudije i njegovo okruženje (u prvom redu Mesalina i svemoćni oslobođenici). U konspiraciju se uključio značajan broj rimskih senatora i uglednika, a središnja osoba oko koje su se počeli okupljati nezadovoljnici bio je senator Anije Vinicijan (*Annius Vinicianus*). Ključna osoba za uspjeh konspiracije i obnovu Republike bio je Furije Skribonijan, tadašnji namjesnik Gornjeg Ilirika. On je trebao da osigura vojnu silu sa kojom bi se prebacio u Italiju i zbacio klaudijevski režim. Međutim, vojnici VII i XI legije su odbili da slijede Skribonijana i pobuna (a s njom i kratkotrajna obnova Republike) nije uspjela. Po Kasiju Dionu, Skribonijan je bježeći došao na otok Vis, gdje je izvršio samoubistvo. Međutim u Tacitovim „Historijama“, Skribonijan je ubijen od strane vojnika Volaginius, koji je bio unaprijeđen u najviše vojne činove.¹⁵ VII i XI legija su zbog odbijanja da sudjeluju u Skribonijanovoj pobuni dobile počasni naziv *Claudia Pia Fidelis* („Klaudiju Odane i Vjerne“).

U Provinciji su ostala dva epigrafska svjedočanstva o Skribonijanu, i to čuveni međašni natpis *CIL III*, 9864a iz Vaganca kod Jajca¹⁶ i *ILJug III*, 2221 iz Salone.¹⁷ Zbivanja vezana za Skribonijavu kratkotrajnu obnovu Rimske Republike u Gornjem Iliriku uveliko doprinose tome da se 42. god. n. e. može promatrati kao jedan od glavnih kronoloških međaša u historiji i razvitku rimske provincijske uprave u Gornjem Iliriku.

Lvcivs Salvias Otho

Lucije Salvije Oton je po agnatskoj liniji porijeklom iz jedne drevne, ugledne i aristokratske

¹⁵ Tac. Hist., II, 75: sic Scribonianum sub Claudio interfecit, sic percussorem eius Volaginium e gregario ad summa militiae provectum; Cass. Dio LX, 15, 3-4: καὶ ὁ μὲν ἐκ τούτου φοβηθεὶς σφας ἔφυγε, καὶ ἐς τὴν Ἰσσαν τῆς ὑἱοῦ ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐκούσιος ἀπέθανε. ^

¹⁶ *L(ucius) Arruntius / Camill[us] [S]cri[bo]nia[n]us le[g]([atus]) pr[o] / pr(aetore) C(ai) [C]ae[s]aris Au[g]([usti]) / 5 Germanici iudicem / dedit M(anium) Coelium 7(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / [et La]matinos ut fines / [rege]ret et terminus p[ro]n(eret))*. Hörmann, 1890, 306-308; Patsch, 1890, 367-368 A; Bulić, 1890, 408-412; Bojanovski 1974, 115; Isto, 1988, 267, fus. 6; 296; Wilkes 1976, 267, br. 23; Imamović 1980, 31-32; Mesihović 2011A, 309-310.

¹⁷ *Felicio / Camilli Ar[runti] Scrib(onian) / ser(vus) a(morum) XL h(ic) s(itus) e(st) / Guttilla cons(erva) / 5 bene merenti / pos(u)it*. Nadgrobnni epigrafski spomenik je posvećen izvjesnom Feliciusu, članu Skribonijanovog domaćinstva i njegovom robu., Wilkes, 1969, 83.

etrurske familije iz grada Ferentija. Uspom Ottonove familije u političkoj hijerarhiji ranog principata je započeo sa njegovim ocem Markom Salvijem Otonom koji je, zahvaljujući protekciji Livije (u čijoj kući je i odrastao), postigao senatorski rang i bio pretor. Majčina strana mu je donijela uglednu familiju koja je bila odlično uvezana u mrežu srodstva gornjeg sloja rimskog društva. L. Salvije Oton je bio ne samo blizak prijatelj Tiberija, nego mu je bio i fizički sličan, što je kao posljedicu imalo glasine da je on bio Tiberijev biološki sin. Za konzula sufekta je imenovan u julu 33. god. n. e.¹⁸, a bio je i prokonzul u provinciji Africi. Sve svoje dužnosti, službe i vanredna zapovjedništva je obavljao vrlo savjesno i odgovorno.¹⁹ Njegov boravak u Gornjem Iliriku je direktno povezan sa završetkom Skribonijanove bune, jer je tamo otposan sa specifičnim zadatkom dovođenja u red stanja stvari u Provinciji.

Fontes

Svet. Otho 1: Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex paenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant, capite punire et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotos in amplio rem gradum a Claudio sciret. Quo facto sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit.

„U Iliriku se, naprotiv, usudio smrću kazniti neke vojnike jer su se kod Kamilova ustanka pokajali pa poubijali svoje pretpostavljene kao začelnike bune protiv Klaudija. Smaknuće se obavilo pred glavnim zapovjednim stanom na

¹⁸ Zamijenio je na konzulskoj dužnosti budućeg cara Sulpicija Galbu. *Svet. Galb.* 6.

¹⁹ Otac M. Salvija Otona je bio pripadnik viteškog reda, dok mu je majka bila iz nižih slojeva, možda čak i oslobođenica. O M. Salviju Otonu i njegovom sinu Luciju v. *Tac. Hist.* II, 50: *Origo illi e municipio Ferentio, pater consularis, avus praetorius; maternum genus impar nec tamen indecorum; Svet. Otho, 1: Maiores Othonis orti sunt oppido Ferentio, familia vetere et honorata atque ex principibus Etruriae. Avus M. Salvius Otho, patre equite R., matre humili incertum an ingenua, per gratiam Liviae Augustae, in cuius domo creverat, senator est factus nec praeturae gradum excessit. Pater L. Otho, materno genere praeclaro multarumque et magnarum propinquitatum, tam carus tamque non absimilis facie Tiberio principi fuit, ut perique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africae et extraordinaria imperia severissime administravit.* Smith, W., 1867, 65; Wilkes, 1969, 443: Tacitovi i Svetonijevi podaci o Marku i Luciju Salviju Otonu su promatrani iz njihovog opisa Lucijevog sina Marka Salvija Otona, budućeg princepsa.

njegove oči. To se usudio učiniti premda je znao da ih je upravo zbog toga Klaudije promaknuo u viši čin. Tim je činom, doduše, povećao svoju slavu, ali je izgubio carevu naklonost.”

Po svemu sudeći, L. Salvije Oton je više bio specijalni državni izaslanik nego klasični legat provincije Gornji Ilirik. On je raspolagao vanrednim ovlaštenjima kako bi se raščistila situacija u Provinciji. Ta svoja ovlaštenja je na osnovu Svetonijevih podataka iskoristio u stilu drevnih rimskih zapovjednika, kojima je disciplina u vojsci predstavljala suštinu vojnog uređenja. U tom kontekstu se može promatrati i činjenica njegovog kažnjavanja vojnika koji su poubijali svoje starješine. Otonova logika je vojnički precizna i stroga, jer bi po njemu nekažnjavanje onih koji su poubijali svoje starješine (bez obzira na razloge) stvorilo vrlo opasan presedan koji bi koristio i eventualno budućim otkazivanjima poslušnosti i bunama vojnika. Pored navedenog principijelnog stava, eliminiranjem onih koji su poubijali svoje starješine Oton je i vrlo pragmatički uklonio i potencijalnu prijetnju stvaranja paralelnih struktura u liniji zapovjedanja. Moguće je pretpostaviti i da su Skribonijanovu pobunu pokušale iskoristiti i određene grupe vojnika kako bi im to poslužilo kao izgovor za obračun s pojedinim starješinama (bez obzira na to jesu li oni bili aktivni sudionici pobune ili ne). Isto je tako moguće i da su likvidiranjem pojedinih starješina pojedini vojnici pokušavali zataškati svoje učesće u pobuni. Oton nije dugo ostao u Gornjem Iliriku, i već je za narednu 43. god. n. e. posvjedočeno njegovo prisustvo u Rimu.²⁰

Zanimljivo je da je Oton svojim strogim postupkom derogirao i odluke samoga princepsa Klaudija koji je navedene vojnike, zbog njihove likvidacije starješina (koji su se pridružili Skribonijanovoj pobuni), čak unaprijedio. Gubitak Klaudijeve naklonost za Otona je ipak bio privremen. L. Oton je već 43. god. n. e. otkrio urotu jednog viteza,²¹ za kojeg je doznao (zahvaljujući izdaji robova) da namjerava ubiti Klaudija.²² Za svoju ulogu u sprečavanju ove urote Oton je od Senata odlikovan kipom na Palatinu, što je bila vrlo rijetka počast. Klaudije ga je sa svoje strane

²⁰ *Cass. Dio LX, 18, 4.*

²¹ Urota u koju je bio umiješan drugi vitez Gnej Nonije desila se 47. god. n. e. *Tac. Ann.* XI, 22.

²² Vitez je bio kažnjen tako što je strovaljen sa Kapitola. *Cass. Dio LX, 18, 4.*

uvrstio među patricije, izrekavši tada i pohvalu njemu u čast. Sa suprugom Albijom Terencijom (*Albia Terentina* koja je isto poticala iz ugledne familije) imao je troje djece, i to sinove (starijeg) Lucija Salvija Otona Ticijana²³ i (mlađeg) Marka Salvija Otona, te kćerku koja je bila (iako još uvijek djevojčica) zaručena za Druza, sina Germanika (starijeg brata Klaudija). Lucije Tician je bio konzul za 52. god. n. e., dok je Marko Oton (živio 28. IV 32. god. n. e. – 16. IV 69. god. n. e.) u jednom kratkom periodu (15. I – 16. IV 69. n. e.) bio princeps i car, naslijedvši Sulpicija Galbu.

Lvcivs Calpvrnivs Piso

U periodu nakon svršetka svih zbivanja vezanih za Skribonijanovu pobunu, preko izvorne građe se može detektirati još jedan legat, i to Lucije Kalpurnije Pizon (konzul za 27. god. n. e.), sin čuvenog Gneja Kalpurnija Pizona (*Gnaeus Calpurnius Piso*, konzul za 7. god. p. n. e.).²⁴ Njegov otac Gnej je bio jedan od najistaknutijih dužnosnika augustovskog i ranotiberijskog režima (legat u Španiji, namjesnik prokonzularne Afrike i legat Sirije). Međutim, za vrijeme čuvene afere vezane za smrt Germanika 19. god. n. e., Gnej Pizon je postao i glavni osumnjičenik i izvršio je samoubistvo (ili je bio umoren) 20. god. n. e.²⁵ Gnejevi sinovi (Lucije i mlađi Marko) su bili pošteđeni kažnjavanja zbog „očevog grijeha“.²⁶ Lucije Pizon je ipak ostvario značajan *cursus honorum* u rimskoj političko-upravnoj hijerarhiji, pa je bio i konzul za 27. god. n. e. (zajedno s Markom Licinijem Krasom Frugijem/*Marcus Licinius Crassus*

²³ Kognomena Ticijana (*Titianus*) spominje samo Svetonije (*Otho*, 1), dok se zahvaljujući Tacitu (*Ann.* XII, 52) i Frontinu (*Aquaed.* 13) potvrđuje da je on zadržao kognomen Oton.

²⁴ Inače, Pizoni su bili najistaknutija grana velikog i značajnog plebejskog roda *Calpurnia*. Smith 1867, 371-377.

²⁵ O zbivanjima vezanim za odnos između Germanika i Gneja Pizona, smrt Germanika i proces Pizonu v. *Tac. Ann.* II, 55-61; 69-84; III, 1-19.; *Svet. Tib.* 52-53; *Cass. Dio* LVII, 18, 6-10; Smith 1867, 375-376. Pored Gneja, za smrt Germanika (sumnjalo se da je otrovan) optužena je i njegova supruga *Munatia Plancina*. Zbog njenog prijateljstva sa Livijom Augustom, majkom Tiberija, Plancina je pošteđena. Ipak, nakon Livijine smrti, Tiberije je 33. god. n. e. obnovio proces i Plancina je izvršila samoubistvo prije samog sudebnja. *Tac. Ann.* VI, 26; *Cass. Dio* LVIII, 22.

²⁶ Prije osude svoga oca i Lucije nosio je *praenomen* Gnej, ali ga je morao promijeniti na osnovu dekreta Senata. *Tac. Ann.* III, 17-18.

Frugi)²⁷ i namjesnik prokonzularne Afrike od 39. god. n. e.²⁸ Lucije Pizon je oženio Liciniju, kćerku Marka Licinija Krasa Diva (*Marcus Licinius Crassus Dives*; konzul za 14. god. p. n. e.).²⁹

Fontes

CIL III, 12 794

Krć kod Dubrava u Poljicama³⁰

Oneum

NTER•NER/NOS•ET•PITVNTI/
NOS•TERMINI•R/ GNITI ET RESTITV
A/5 ISONE•LEG•PRO•PRETORE /
CLAVDI CAESARIS / GERMANICI
PER•C MA / IVM MATERNVM 7³¹ LEG /
VII•C•P•F•QVOS•L•VOLVS /10.... /....

[-- i]nter Ner[a]/[sti]nos et Pitunti/nos termini r[ec]/[o]gniti et restitu[ti] a /5 [P]isone leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(beri)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] / Germanici per C(aium) Ma[r]/ium Maternum 7 (centurionem) leg(ionis) / VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos L(ucius) Volus/[ius Saturninus leg(atus) pro] /10 [pr(aetore) statuendos? curaverat]

Ovaj epigrafski spomenik ustvari ponovo razmatra i postavlja među između delmatskih zajednica Nerastina/Narestina³² i Pituntina³³, i to onako kako je to bilo učinjeno u vrijeme legata Volusija Saturnina. Pizon, legat propretor cara Klaudija, prenio je svoja ovlaštenja na Gaja Marija Materna, centuriona VII legije *Claudia*

²⁷ *Tac. Ann.* IV, 62. Kras Frugi je bio brat supruge Lucija Pizona, a nakon 44. god. n. e. bio je namjesnik Makedonije.

²⁸ *Cass. Dio* LIX, 20, 6-7; Smith 1867, 367.

²⁹ Wilkes (1969, 443) ima pogrešno mišljenje da je L. Kalpurnije Pizon bio prefekt Rima. Međutim, riječ je o drugom Pizonu koji je umro na navedenoj dužnosti 32. god. n. e. *Cass. Dio* LVIII, 19, 5.

³⁰ Jagenteufel 1958, 18, br. 4. 9; Wilkes 1969, 443; Isti, 1976, 266, br. 19, pl. 3. 9; Imamović 1980, 34-35, br. 5.

³¹ Na spomenutom natpisu se jasno vidi posebni znak/kratice za latinsku riječ *centurio*, koja se (radi grafičke sličnosti) transkribira kao naša brojka 7. Matijašić 2002, 73; 106; 114.

³² Za Narestine se sigurno veže spomen naselja *Naraste* kod Plinija Starijeg (*NH*, III, 142), koji su vjerovatno bili središte ove zajednice. Možda se i lokalitet *Netrate* koji se spominje kod Ravenjanina (*IV*, 16, 3) može povezati s Narestinima, odnosno s *Naraste*. Nerastinima je pripadao prostor od Stobreča do Omiša, a sjedište im se nalazilo kod današnjih Jesenica.

³³ Pituntine treba dovesti u vezu s naseljem *Petuntium*, koje spominje Plinije Stariji (*III*, 142) i koje je vjerovatno njihovo središte. Plemensko sjedište Pituntina se nalazilo u današnjoj Podstrani.

Pia Fidelis. Iz podataka koji se mogu pročitati na natpisu jasno je da je Pizon provincijom Gornji Ilirik upravljao za vrijeme Klaudija, i to nakon 42. god. n. e.

Caivs Vmmidivs Dvrmivs Quadratvs

Sljedeći legat Gornjeg Ilirika koji se može detektirati je Gaj Umidije Durmije Kvadrat, isto jedna vrlo značajna osoba iz rimske upravno-političke hijerarhije.³⁴ Durmije Kvadrat i njegov gens *Ummidii* su vjerovatno porijeklom iz italskog grada Kasina (*Casinum*).³⁵ On je bio prvi iz svoga roda koji je započeo uspon u sam vrh rimske upravno-političke hijerarhije. Karijeru je otpočeo s manjim sudbenim dužnostima u Rimu, a onda je 14. god. n. e. postao kvestor i samim tim stekao pravo da uđe u Senat. Za vrijeme Tiberija Durmije Kvadrat je nastavio uspješni uspon po *cursus honorum*, pa je postao kurulni edil 16. ili 17. god. n. e., a pretor 18. god. n. e., a onda i legat Luzitanije, pa prokonzul Kipra.³⁶ R. Syme³⁷ navodi da je Durmije Kvadrat bio konzul sufekt za 40. god. n. e., pa bi se time i prokonzulat Kipra trebao datirati od početka 41. god. n. e. pa nadalje. Po svemu sudeći, njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku bi se mogla datirati moguće u drugu polovicu pete decenije I st. n. e.

Fontes

Svjedočanstvo o namjesništvu Durmija Kvadrata u Gornjem Iliriku pružaju natpisi nađeni u Kasinu, u kojima se govori o njegovom *cursus honorum*.³⁸

³⁴ Wilkes (1969, 443) pogrešno navodi da je Umidije Kvadrat bio konzul za 40. god. n. e. O Umidijima Kvadratima v. Smith 1867, 630-632. O samom Durmiju Kvadratu v. Smith 1867, 631-632; Syme 1968.

³⁵ Možda je on, sudeći po svome kognomenu Durmije, bio adoptiran u gens Umidija. U tom slučaju bi njegov biološki otac mogao biti Marko Durmije (*Marcus Durmius*), za vrijeme Augusta (oko 19. god. p. n. e.) dužnosnik, odnosno jedan od trijumvira zaduženih za kovanje novca. O Marku Durmiju v. Smith 1876, 1092.

³⁶ Smith 1867, 632 pogrešno smatra da je njegova legatska dužnost u Luzitaniji bila za vrijeme Kaligule (pozivajući se na natpis *CIL X, 5182*), a ne pravilnije za vrijeme vladavine Tiberija. Njegovo namjesništvo u Luzitaniji te prokonzulat na Kipru isto tako obara stajalište R. Syme da je Durmije Kvadrat u jednom periodu tiberijanskog režima izgubio milost cara.

³⁷ Syme 1968, 72; Isti, 1979, 287.

³⁸ Jagenteufel 1958, 24-25, br. 8, 1-2.

CIL X, 5180

Cassino

Casinum

..... leg(atus)] / [Ti(berii) Claudi(i) Caes(aris) Aug(usti) Ge]rm(anici) in / [Illyrico leg(atus) eiusdem] in Syria / [proco(n) s(ul) prov(inciae) Cypri] q(uestor) divi Aug(usti) /5 [et Ti(berii) Caesaris Aug(usti)] curator /

CIL X, 5182

Cassino

Casinum

C(aio) Ummidio C(ai) f(ilio) Ter(etina) tribu Durmio / Quadrato co(n)s(uli) XVvir(o) s(acris) f(aciundis) / leg(ato) Ti(beri) Caesaris Aug(usti) prov(inciae) Lusit(aniae) / leg(ato) divi Claudi(i) in Illyrico eiusd(em) et /5 Neronis Caesaris Aug(usti) in Syria proco(n)s(uli) / provinc(iae) Cypri q(uaestori) divi Aug(usti) et Ti(beri) Caesaris / Aug(usti) aed(ili) cur(uli) pr(aetor) aer(arii) Xvir(o) stlit(ibus) iud(icandis) curat(ori) / tabular(um) publicar(um) praef(ecto) frum(enti) dandi ex s(enatus) c(onsulto).

Gaju Umidiju, Gaja sinu, terentinskog plemena, Durmiju Kvadratu

Zanimljivo je da se i na ovom natpisu naglašava oficijelni ilirski naziv Provincije, a ne Dalmacija. Ovo jasno ukazuje na to da je Gornji Ilirik još uvijek titularno ime Provincije, a da se dalmatinsko ime u ovoj zvaničnoj formi bar do sredine I st. n. e. još uvijek nije upotrebljavalo.

Nakon namjesničke dužnosti u Gornjem Iliriku, Durmije Kvadrat je bio i legat u Siriji pri kraju vladavine Klaudija i početkom Neronove vladavine. On je oko 51. god. n. e. u Siriji naslijedio Kasija Longina (*Cassius Longinus*) i upravljao je ovom provincijom sve do svoje smrti 60. god. n. e. Za vrijeme uprave nad Sirijom on se aktivno miješao u zbivanja u Jermeniji (51. god. n. e.), Judeji (52. god. n. e.), Kilikiji (52. god. n. e.), a imao je razmirice i s Domicijem Korbulom koji je bio poslan na Istok radi rata s partskim Iranom.³⁹ U

³⁹ *Tac. Ann.* XII, 44-51; 54-55; XIII, 8-9; XIV, 26; *Joseph. Ant.* XX, 6; *Joseph, Bello iud.*, II, XII, 1-7; Vezano za zbivanja u Judeji, Samariji i Galileji, opisi Tacita i Josipa Flavija se prilično razlikuju i po suštini i po detaljima, posebno što se tiče odnosa prema prokuratorima Judeje Ventidiju Kumanu (*Ventidius Cumanus*) i Antoniju Feliksiju (*Antonius Felix*). Veću vrijednost ipak dajemo Josipu Flaviju, koji je savre-

vrelima se pominje i njegova sestra *Quadratilla Ummidia*, koja je imala prilično dugu starost i umrla za vrijeme vladavine Trajana.⁴⁰ Njen unuk Umidije Kvadrat je bio blizak prijatelj Plinija Mlađeg, a njegovi potomci su igrali istaknutu ulogu u visokoj politici „dinastije“ Antonina.

Pvblivs Anteivs Rvfvv

U posljednjim godinama Klaudijeve vladavine kao legat Gornjeg Ilirika se javlja Publije Antej Ruf. O njemu se zna znatno manje u odnosu na prethodne legate i najveći dio sačuvanih informacija iz literarnih vrela o Anteju Rufu potiče iz vremena vladavine Nerona.⁴¹

Fontes

1. *CIL* III, 14987, 1 = *CIL* III, *CIL* 03, 14321, 16. = *ILJug* III, 2809.⁴²

Ivoševci, Šuplja crkva, Kistanje
Burnum

[*Ti(berius) Claudius Drusi*] / [*f(ilius) Ca[es]ar Aug(ustus) G[ermanicus]*] / [*pont[if]ex maxim[us] tr(ibunicia) p(otestate) XI*] / [*imp(erator) XX[-] co(n)s(ul) V censo[r p(ater) p(atriae)] /5 P(ublio) Ant[e]io R[uf]o leg(ato) p[ro] pr(aetore)] / [*f(aciendum)] c(uravit)**

Tiberije Klaudije, Druza sin, Cezar August Germanik, pontifeks maximus (vrhovni svećenik), tribunske vlasti 11 (godina op. a.), imperator 20, konzul 5 (puta op. a.), cenzor, otac do-

nik tih zbivanja, a i boravio je u tome periodu u navedenim zemljama. Tacit je u ustvari u ozbiljnu situaciju u ovim tadašnjim jevrejskim oblastima upetljao obojicu kao aktivne sudionike, iako je stvarno učestvovao samo Kuman, dok je Klaudije tek nakon završetka čitave priče za novog prokuratora jevrejskih oblasti poslao Feliksa (*Joseph. Ant.* XX, 7, 1; *Joseph. Bello iud.*, II, XII, 8). Feliks je bio brat svemoćnog Klaudijevog oslobođenika Palanta. Tacit je vjerovatno, izmišljanjem navodnog Feliksovog učešća u neredima, želio da dodatno naglasi loše aspekte carske vlasti za vrijeme Klaudija, posebno njegovo oslanjanje na oslobođenike.

⁴⁰ Natpisi pronađeni u Kasinu Kvadratilu Umidiju prikazuju kao veliku dobrotvorku ovog grada. Između ostalog, ona je svojim novcem finansirala izgradnju amfiteatra i hrama u Kasinu. *AE* 1946, 174 = *AE* 1992, 244; *CIL* X, 5183

⁴¹ Neron (15. XII 37. – 9. VI 68. n. e.) je vladao od 13. X 54. do 9. VI 68. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Domitius Ahenobarbus*, od 50. god. n. e. (odnosno usinovljenja od strane Klaudija) *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus*, a od preuzimanja vlasti *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

⁴² Jagenteufel 1958, 25, br. 9, 2.

movine, Publiju Anteju Rufu, legatu propretoru uredio je da se učini...

Klaudije je peti put bio konzul za 51. god. n. e. (zajedno sa *Ser. Cornelius Scipio Salvadius Orfitus*), a to je bila i 11. godina njegove tribunske vlasti. Antej Ruf se u taboru u Burnumu pobri- nuo da se ponovo izgradi *principia* (vrhovni komandni stan u taboru).

2. *ILJug* III, 2810⁴³

Ivoševci, Kistanje
Burnum

IMP•XXI•P•P•C / NTEIO•RV / R LE

[*Ti(berius) Claudius Drusi*] / [*f(ilius) Caesar Aug(ustus) Germanicus*] / [*pontif(ex) maximus tr(ibunicia) p(otestate) X*] / [*co(n)s(ul) IIII imp(erator) XXI p(ater) p(atriae) c(ensor) /5 [P(ublio) A]nteio Ru[fo] leg(ato)] / [*Aug(usti) pr(o) p]r(aetore) le[g(io) XI C(laudia) P(ia) F(idelis)]**

3. *ILJug* III, 1987⁴⁴

Omiš
Oneum

CLA / CAISA / TIFICE•M/ XI•IMP•XV /5
CENSORE•P / ANTEIO•RV / G

[*Imp(eratore) Ti(berio)] Cla[udio] / [Drusi f(ilio)] Caisa[re] Aug(usto) / [Germ(anico) pon] tifice m[aximo] / [trib(unicia) pot(estate)] XI imp(eratore) XX[IIII] /5 [co(n)s(ule) V] censo- re p(atre) [p(atriae)] / [curante P(ublio)] Anteio Ru[fo] / [leg(ato) Au]g(usti) [*

I nastanak ovog epigrafskog spomenika bi se mogao datirati u 51. god. n. e.

4. *CIL* III, 1977⁴⁵

Salona

[*Ti(berio)] Claudio Drus[i] f(ilio)] Caesari / Aug(usto) [G]erm(anico) pontif(ici) max(imo) / trib(unicia) [p(otestate)] XI imp(eratori) XXIIII co(n)s(uli) V / censori p(atri) p(atriae) P(ublio) Anteio leg(ato) /5 pro pr(aetore)*

5. *CIL* III, 1947 = *CIL* III, 8566⁴⁶

Salona

⁴³ Jagenteufel 1958, 26, br. 9, 4.

⁴⁴ Jagenteufel 1958, 26, br. 9, 3.

⁴⁵ Jagenteufel 1958, 25, br. 9, 1.

⁴⁶ Wilkes 1969, 444.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et / divo Claudio Caesar[i] / Aug(usto) German(ico) trib(unicia) pot(estate) XIII / P(ublius) Antei[us] P(ubli) Antei Syntroph[i] l(ibertus) / 5 Herma IIIIIvir et Aug(ustalis) / porticum v(oto) s(oluto) l(ibens) m(erito) loc(o) accep(to) d(ecurionum) d(ecreto)

Jupiteru, Najboljem, Najvećem i božanskom Klaudiju Cezaru Augustu Germaniku, tribunske vlasti 14 (godina op. a.), Publije Antej Sintrofej Herma, oslobođenik Publija Anteja, šestovir i augustalis (augustov svećenik)...

Na epigrafskom spomeniku se spominje jedan od oslobođenika legata Anteja, koji je ostvario i priličnu javnu karijeru. Natpis je datiran po 14. godini tribunske vlasti Klaudija, i to u 54. god. n. e. Pošto se Klaudije spominje kao božanski (*divus*), to bi značilo da je on već bio mrtav i da je izvršena njegova deifikacija. Neron je tek započeo s vladavinom. Po svemu sudeći, Antej Ruf je svoju legatsku dužnost nastavio i neposredno nakon Klaudijeve smrti.

Nakon legatske dužnosti u Gornjem Iliriku, Antej Ruf je bio određen i za legata provincije Sirije 55. god. n. e. za narednu godinu. Međutim, po Tacitu, „Antej je kasnije izigran raznim smicalicama, i na kraju je morao da ostane u Rimu.“⁴⁷ Antej Ruf je gotovo sigurno izigran, jer je tada bilo općepoznato da je on ljubavnik i pristalica Agripine Mlađe, s kojom se tada Neron nalazio u zategnutim odnosima.⁴⁸ Za vrijeme konzulata Gaja Svetonija Paulina / *C. Suetonius Paullinus* i Gaja Lukcija Telesina / *C. Luccius Telesinus* (66. god. n. e.) Antej Ruf je bio lažno optužen (zahvaľujući spletkama izvjesnih Antistija Sosijana i Pamina) da žudi za vlašću.⁴⁹ Po Tacitu, Antistije je „znao još od odranije da Neron mrzi Anteja zato što ga je Agripina voljela, da je Antejevo imanje kao poručeno da privuče nećiju pohlepu i da je mnogim ljudima baš njihovo bogatstvo donijelo propast“. Nerona nije trebalo dugo uvjeravati

⁴⁷ Tac. Ann. XIII, 22: *Praefectura annonae Faenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus C[laudius] Balbillo permittuntur. Syria P. Antei[us] destinata; sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est.*

⁴⁸ Riječ je o Agripini Mlađoj (16-59. god. n. e.), majci Nerona, posljednjoj supruzi Klaudija, sestri Kaligule i kćerci Germanika i Agripine Starije. U prvo vrijeme Neronove vladavine Agripina Mlađa je predstavljala i sivu eminenciju uprave. Za njenu smrt je direktno odgovoran njen sin Neron.

⁴⁹ Zajednički je optužen s Ostorijem Skapulom (*Ostorius Scapula*).

i Tacit informira da, čim se saznalo za optužbe, „već su svi Anteja i Ostorija smatrali osuđenima i niko ne bi potpisao Antejev testament da nije Tigelin⁵⁰ na tome insistirao“. Tigelin je inače već ranije sugerirao Antejima da što prije sačini oporuku. Antej je sam sebi presudio tako što je popio otrov, ali pošto mu je bilo mrsko da čeka sporu smrt, „presiječe sebi vene i ubrza kraj“.⁵¹

Caivs Calpetanvs Rantivs Sedatvs Metronivs

O Gaju Kalpetanu Ranciju Sedatu Metroniju imamo vrlo malo podataka. Zna se da je bio konzul sufekt za mart – april 47. god. n. e., zajedno sa Hordeonom Flakom (*M. Hordeonius Flaccus*). Rancije Sedat je osvjedočen i na natpisu *CIL* VI, 916 (p 3070, 4306, 4340) = *CIL* VI. 31201 = AE 1949, 181 iz Rima : *Ti(berius) Claudius Drusi f(iilius) Caesar Aug(ustus) / Germanicus pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) V co(n)s(ul) III desig(natus) IIII / imp(erator) X p(ater) p(atriciae) ex s(enatus) c(onsulto) / 5 [per] C(aium) Calpetanum Rantium Sedatum / M(arcum) Petronium Lurconem / T(itum) Satrium Decianum / curator[us] tabulariorum publicorum / fac(iendum) cur(averunt).*

⁵⁰ Riječ je o Gaju Ofoniju Tigelinu (*Caius Ofonius Tigellinus*, cc 10-69. god. n. e.), tada moćnom i utjecajnom prefektu pretorijanske garde.

⁵¹ Tac. Ann. XVI, 14: *C. Suetonio Luccio Telesino consulibus Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, iniquis animo et occasionum haud segnis Pammenem, eiusdem loci exulem et Chaldaeorum arte famosum eoque multorum amicitias innexum, similitudine fortunae sibi conciliat, ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus; simul annuam pecuniam a P. Antei[us] ministrari cognoscit. neque nescium habebat Antei[us] caritate Agrippinae invisum Neroni opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem eamque causam multis exitio esse. igitur interceptis Antei litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quae de ortu vitaeque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent adlaturum, si brevem exilii veniam impetravisset: quippe Antei[us] et Ostorium imminere rebus et sua Caesarisque fata scrutari. exim missae liburnicae advehiturque prope Sosianus. ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Antei[us] Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Antei[us] nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor extitisset monito prius Antei[us] ne supremas tabulas moraretur. atque ille hausto veneno, tarditatem eius perosus intercisit venis mortem adproperavit.*

Fontes

1. *ILJug* III, 2064⁵²
Salona

PETANVS / VS•SEDATVS / AESARIS•

[C(aius) Cal]petanus / [Ranti]us Sedatus / [leg(atu)s] C[ae]saris

Jedino svjedočanstvo o Ranciju Sedatu kao legatu Provincije pruža navedeni dosta fragmentirani natpis. Njegovu eventualnu legatsku funkciju bi bilo moguće smjestiti između Anteja Rufa i idućeg legata Ducenija Gemina. U ovom periodu (oko 58. god. n. e.) provinciju Gornji Ilirik je napustila VII legija C. P. F. i premještena je na srednji Dunav (možda u bazu *Viminacium*). Od tada je legat Provincije raspolagao samo s jednom legijom i to XI C. P. F.

Avlvs Dvcenivs Geminvs

Za razliku od Rancija Sedata, o sljedećem legatu Duceniju Geminu⁵³ do danas poznata izvorna građa daje znatno više podataka. Tacit u svojim „Analima“ navodi da je 62. god. n. e. Neron povjerio trojici konzulara (Luciju Kalpurniju Pizonu⁵⁴, Duceniju Geminu i Pompeju Paulinu⁵⁵) nadzor nad javnim prihodima.⁵⁶

Fontes

1. *CIL* III, 2883 (p. 1634, 2273) = *CIL* III, 9973 = *ILJug* III, 2871⁵⁷

Gornji Karin
Corinium

X•EDICTV•P•COR/NELI•DOLABELE•LEG
/ PRO•PRAETORE•DETERMINAV /
S•TITIVS•GEMINVS /5 PRI•POSTERIOR•LEG
/ VII•INTER•NEDITAS / ET•CORINIENSES
/ ----- / RESTITVTI• IVSSV•A /10
DVCENI•GEMINI / LEG•AVGVSTI•PR•P
/ PER•A•RESIVM A/XIMVM•7•LEG XI /

⁵² Jagenteufel 1958, 27-28, br. 10, 1; Wilkes 1969, 444.

⁵³ Klebs, *PIR* II, 173.

⁵⁴ O njemu v. Smith 1867, 376.

⁵⁵ O njemu v. Smith 1867, 145.

⁵⁶ *Tac. Ann.* XV, 18: *tres dein consulares, L. Pisonem, Ducenium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit.*

⁵⁷ Hirschfeld 1885, 4-5; Abramić / Colgano 1909, 32; Jagenteufel 1958, 12, br. 3, 6; Wilkes 1976, 260, br. 6; pl. 2, 4; Imamović 1980, 43-44; Čače 2003, 21; Mesihović 2010B, 114-115.

C•P•F•PR•POSTERIOR /15 ET•Q•AEBVTIVM
/ LIBERALEM•ASTAT / POSTERIORE•LEG /
EIVSDEM

[E]x edictu(!) P(ubli) Cor(neli) Dolabel(la)e leg(ati) / pro praetore determinav[it] / S(extus) Titius Geminus /5 pri(nceps) posterior leg(ionis) / VII inter Neditas / et Corinienses /--- / restituti iussu A(uli) /10 Duceni Gemini / leg(ati) Augusti pr(o) p[r(aetore)] / per A(ulum) Resium [M]a/ximum 7(centurionem) leg(ionis) XI / C(laudiae) P(iae) F(idelis) pr(incipem) posterior(em) /15 et Q(uintum) Aebutium / Liberalem (h)astat(um) / posteriore(m) leg(ionis) / eiusdem

Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora razgraničio Sekst Titije Gemin, princeps posterior⁵⁸ VII legije između Nedita i Korinjana ... obnovljeni po zapovijedi Aula Ducena Gemina, legata Augusta propretora po Aulu Resiju Maksimu XI legije Klaudiju Pobožne i Vjerne princepsu posterioru i Kvintu Ebutiju Liberalu hastata posterioru,⁵⁹ iz iste legije.

Ovaj međašni natpis, djelimično retrospektivnog karaktera, regulira granicu između liburnskih zajednica Nedita i Korinjana.⁶⁰ Ustvari Ducenijevi opunomoćenici iz reda centuriona XI legije C. P. F. (Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal) su samo potvrdili među postavljenu za vrijeme legata P. Kornelija Dolabele. Zanimljivo je da se Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal pojavljuju kao opunomoćnici namjesnika Gemina i na drugim natpisima koji se tiču postavljanja međa, i to zajedno u slučaju natpisa *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 iz Novigrada (isto razgraničenje Korinjana i Nedita), a Ebutije Liberal sam na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (razgraničenje Aserijata i Sidrina). Kako izgleda, Ebutije Liberal je bio u „kabinetu“ provincijskog namjesnika zadužen upravo za rješavanje međašnih sporova (i to u Liburniji), u

⁵⁸ *Princeps posterior legionis* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*princeps prior*) manipule, jedinice od dvije centurije.

⁵⁹ *Hastatus posterior* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*hastatus prior*) manipule hastata.

⁶⁰ Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsjeća ime samog Karina (20-tak km sjeveroistočno od Benkovca), a na liburnske Nedite/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsjeća mjesto Nadin (25 km istočno od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje na to da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pečat u kasnijim razviciima.

čemu se prilično dobro izvještio. Samim tim ne treba ni čuditi da jedan oficir tako dobro poznaje sudsku i pravnu tradiciju Provincije, jer su njegove dužnosti ipak primarno bile civilne, a ne vojne prirode.

2. *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879⁶¹
Pridraga, Novigrad
Corinium

FIN S•INTER•NEDITAS•ET CORINIENSES
/ DERECTVS•MENSVRIS•ACTIS•IVSSV
/ CENI•GEMINI•LEG•PER•A•RESIVM /
MAXIMVM 7•LEG•XI•PRINCIPEM /5 PO
STERIOREM•CO•I•ET•PER•ABVTIVM•L
IBERALEM 7•EIVSDEM•LEG•ASTATVM /
POSTERIOREM•CHOR•I

fn[is] inter Neditas et Corinienses / drectus mensuris actis iussu [A(ulus)] / [Du]ceni Gemini leg(ati) per A(ulum) Resium / Maximum 7 (centurionem) leg(ionis) XI principem /5 posteriorem co[(ho)r(tis)] I et per [Q(intum)] A[e]butium / Liberalem 7(centurionem) eiusdem leg(ionis) (h) astatum / posteriorem c(o)hor(tis) I.

Sudeći i po ovom međašnom natpisu, Nediti i Korinjani su imali dosta spornih tačaka na međašnoj liniji. I ovdje su opunomoćenici legata Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal, iz reda centuriona XI legije C. P. F.

3. *ILJug* III, 2845⁶²
Bruška kod Benkovca

CAESARIS AV /NTER SIDRINOS ET /
ASSERIATES Q•AEBV/TIVS LIBERALIS LEG
/5 XI DEFINIT

/ [---] Caesaris Au[g(usti) ---] / i]nter Sidrinos et / Asseriates Q(uintus) Aebu/tius Liberalis (centurio) leg(ionis) /5 XI definit

Na ovom epigrafskom spomeniku, na kome se postavlja međa između Aserijata i Sidrina,⁶³

⁶¹ Jagenteufel 1958, 28, br. 11, 1; Wilkes, 1976, 260, br. 7; Imamović 1980, 40-41.

⁶² Wilkes 1976, 262, br. 10; Imamović 1980, 39-40.

⁶³ Aserijati (*Asseriates*) i Sidrini su bili liburnske zajednice. Sjedište Aserijata se nalazilo u Podgrađu kod današnjeg Benkovca (kod Ptolemeja Klaudija II, 15 *Assesia*). Aserijate spominje i Plinije Stariji (*NH*, III, 130: govori o Aserijatima koji žive na prostoru augustovske Italije; 139: govori o Aserijatima iz Gornjeg Ilirika, preciznije iz Liburnije). O tome v. i Imamović 1980, 39; Suić 2003: *Sidrine treba povezati sa lokalitetom Sidrona koji spominje Ptolemej Klaudije* (II, 15).

eksplicitno se ne spominje ime bilo kojeg legata, ali je zato međašni opunomoćenik već ranije pominjani Kvint Ebutije Liberal iz reda centuriona XI legije C. P. F. On se na drugim natpisima pojavljuje kao opunomoćenik legata Ducenija Gemina, pa bi se možda i ovaj epigrafski spomenik mogao dovesti u vezu s vremenom njegovog službovanja u provinciji Gornji Ilirik.

4. *ILJug* III, 2865 = AE 1910, 79⁶⁴
Ivanova glavica, Benkovac

INTER•AN/ RINIENS SECVNDVM /
ONVENTIONEM VTRIVS / QVE PARTIS
DERECTVS MENSIV /5 ACTIS IVSSV
A•DVCENI / INI LEG•AVG•PRO•PR

[fnis] inter An[sienses](?) [et] / [Co]riniens(es) secundum / [c]onventionem utrius/que partis drectus mensu/5[ris] actis iussu A(uli) Duceni / [Gem]ini leg(ati) Aug(usti) pro pr(aetore)

I ovaj natpis detektira aktivnost legata Provincije na utvrđivanju međa, u konkretnom slučaju između Korinjana i izvjesnih (isto liburnskih) Ansiensi. Ducenij Gemin je prvo naredio spornim stranama da se sastanu i da pokušaju naći zajedničko rješenje, a onda je na osnovi toga donesena i zvanična odluka koja je utvrdila među. Tekst natpisa ukazuje i na „genij“ rimskog upravljanja Provincijom, jer je nastojao da u upravnim poslovima iskoristi autonomne lokalne jedinice koliko god je to bilo moguće. Prebacivanje odgovornosti na lokalne zajednice da one same pokušaju riješiti svoj spor, ali pod ultimativnim određenjem da one to moraju uraditi (vjerovatno u zadatom roku), na najbolji način oslikava praktični duh tadašnjih Rimljana. Jednostavno rečeno, provincijska uprava na čelu s legatom željela je da ima takav sustav u kome bi opterećenje „administrativnih poslova“ na nju bilo svedeno na što je moguće manje mjeru. I tu se krije ta vrлина rimske uprave u principatu, jer je ne samo poštivao nego i promovirao lokalnu autonomiju. U kasnijim razdobljima, posebno s dominatom, takva politika je bila ne samo napuštena, nego je politička praksa upravljanja postala i birokratizirana i centralizirana.

⁶⁴ Jagenteufel 1958, 28, br. 11, 4; Wilkes 1976, 262, br. 9; Imamović 1980, 41-42.

5. *ILJug* III, 1879⁶⁵

Narona

A(ulo) Ducenio / Gemino co(n)s(uli) / XVvir(o) sacris / faciundis sodali / 5 Augustali curator / vectigalium public(or)um / leg(ato) pro pr(aetore) patrono

Posvetni natpis Duceniju Geminu potvrđuje da je on ipak bio konzul, te da je za legata postavljen nakon imenovanja za nadzornika javnih prihoda. U tom slučaju bi njegova legatska funkcija započela 63/64. god. n. e.

6. *CIL* III, 7267⁶⁶

Epidaurus, Grčka

[Aesculapio / A(ulus) Ducenius..... Geminus] d(edit) d(edicavit) / [... q(uaestor) prov(inciarum) Cretae et Cyren]arum trib(unus) pl(ebis) / [pr(aetor).....co(n)s(ul) XVvir s]acr(is) fac(iundis) sodalis / 5 [Augustalis cur(ator) vectigal(ium) public(or)um] leg(atus) Caesarum / [pro pr(aetore) prov(inciae) item prov(inciae) D] almatiae et exercitus / [Illyrici superioris proco(n)s(ul) provinc(iae) Asiae /

I A. Jagenteufel i J. Wilkes ovaj natpis pripisuju A. Duceniju Geminu. Međutim, držimo da je riječ o dosta nategnutoj rekonstrukciji, pa ga se ne bi smjelo apriori i nekritički uvrštavati u skup natpisa na kojima se spominje A. Ducenij Gemin. Isto tako bi trebalo relativizirati i podatak (koji se često navodi u historiografskoj literaturi koja se bavi Ducenijem Geminom) da je on bio, nakon legatstva u Gornjem Iliriku, i prokonzul provincije Azije 67/68. god. n. e. Ducenije Gemin je preživio Neronov režim i spominje se kao gradski prefekt (*praefectus urbanus* ili *praefectus urbi*) u Rimu za vrijeme cara Galbe.⁶⁷ Ako je bio gradski prefekt u drugoj polovici burne 68. god. n. e., to bi značilo da je njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku završila 67. god. n. e. (dok je još Neron vladao). Po svemu sudeći, Ducenije Gemin je bio istaknuta ličnost početkom razdoblja poznatog kao „godina četiri cara“ (68/69.

⁶⁵ Jagenteufel 1958, 28, br. 11, 5.

⁶⁶ Jagenteufel 1958, 28, br. 11, 2, fus. 224; Wilkes 1969, 444.

⁶⁷ *Tac. Hist.* I, 14: *...adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducenio Gemino praefecto urbis...* Galba (*Servius Sulpicius Galba Augustus*; 24. XII 3. god. p. n. e. – 15. I 69. god. n. e.) vladao je 8. VI 68. – 15. I 69. god. n. e.

god. n. e.). Ustvari dužnost gradskog prefekta je prije Ducenija Gemina više godina držao Tit Flavije Sabin (*Titus Flavius Sabinus*), stariji brat Vespazijana. T. Flavija Sabina je smijenio Galba i vjerovatno na njegovo mjesto postavio Ducenija Gemina. Međutim, Ducenij Gemina se nije duže zadržao jer je Oton, kako bi se dodvorio Vespazijanu, na mjesto gradskog prefekta vratio Flavija Sabina koji je ubrzo i poginuo noseći zvanje gradskog prefekta.⁶⁸

Marcvs Pompeivs Silvanvs

Legatska dužnost Marka Pompeja Silvana⁶⁹ u Gornjem Iliriku zahvatila je i burno razdoblje 68/69. god. n. e., kada su se samo za godinu dana u Rimu izmijenila čak četiri princepsa.⁷⁰ I svim tim zbivanjima su i Gornji Ilirik, kao i druge okolne provincije, dale značajan, možda i presudan doprinos. Posebno se to izrazilo u raspetljavanju situacije, jer je njihova podrška dala jednom od kandidata onu ključnu snagu kojom je mogao da iz IV rimskog građanskog rata izađe kao pobjednik. Sve je započelo pobunom protiv Nerona u martu 68. god. n. e., a koju je poveo Gaj Julije Vindeks (*Caius Iulius Vindex*, namjesnik provincije *Gallia Lugdunensis*). Vindeks je pozvao i Galbu (tada namjesnika provincije *Hispania Tarraconensis*) da mu se pridruži i ovaj

⁶⁸ *Tac. Hist.* I, 46; *Plut. Otho*, 5; Smith 1867, 689–690.

⁶⁹ O njemu Smith 1867, 826–827; Wilkes 1969, 444.

⁷⁰ Nakon Galbe, princeps u Rimu je bio Marko Salvije Oton (vladarsko ime: *Marcus Salvius Otho Caesar Augustus*; 28. IV 32. – 16. IV 69. god. n. e.), i to u periodu 15. I – 16. IV 69. god. n. e. Otona je smijenio Vitelije (vladarsko ime: *Aulus Vitellius Germanicus Augustus*; septembar 15. god. n. e. – 22. XII 69. god. n. e.) u periodu od 16. IV do 22. XII 69. god. n. e. Kao pobjednik je iz godine četiri cara izašao Vespazijan (17. XI 9. – 23. VI 79. god. n. e.) koji je ostao princeps (1. VII 69. – 23. VI 79. god. n. e.) sve do svoje prirodne smrti. Po rođenju se zvao *Titus Flavius Vespasianus*, a kao princeps *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus*. On je ustanovitelj nove carske dinastije Flavijevaca, kojoj su pripadala i njegova dva sina: 1. Tit (30. XII 39. – 13. IX 81. god. n. e.), koji je vladao od 24. VI 79. do 13. IX 81. god. n. e. Njegovo ime po rođenju i do 69. god. n. e. bilo je *Titus Flavius Vespasianus*, od 69. do preuzimanja princepske dužnosti *Titus Flavius Caesar Vespasianus*, a otada *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus*. 2. Domicijan (24. X 51. – 18. IX 96. god. n. e.), vladao od 14. IX 81. do 18. IX 96. god. n. e. Po rođenju pa do 69. god. n. e. se zvao *Titus Flavius Domitianus*, od 69. do preuzimanja princepske časti *Titus Flavius Caesar Domitianus*, a otada *Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus*.

se proglasio za cara. Iako je Vindeks za par mjeseci, zahvaljujući intervenciji germanskih legija poražen, situacija za Nerona se u samom Rimu pogoršavala. Ubrzo je izgubio i lojalnost prefekta pretorijanske garde, kao i Senata i naroda koji su izrazili podršku i lojalnost Galbi. Senat je i proglasio Nerona „državnim neprijateljem“. Neron je na kraju uz pomoć svoga oslobođenika i tajnika Epafrodita izvršio samoubistvo 9. VI 68. god. n. e.⁷¹ To nije smirilo situaciju u rimskom svijetu i ubrzo je došlo do još burnijih reakcija u „godini četiri cara“,⁷² koje su dodatno opterećene tekućim Judejskim ustankom⁷³ i kasnijim Batavskim ustankom. Godina četiri cara je ustvari bila posljedica onoga što je Tacit nazvao „tajna carstva“.⁷⁴ Sada su pokrajinske armije preuzele na sebe proglašavanje svojih zapovjednika za careve. To je svojim ponašanjem kao princeps samo još više ubrzao i pospješio i sam Galba. Vojska na rajnskoj granici je na samom početku 69. god. n. e. za cara proglasila Aula Vitelija (tada legata provincije Donja Germanija / *Germania Inferior*). Za to vrijeme u Rimu je Oton podmitio pretorijansku gardu i izvršio državni udar, Galba je ubijen, a Oton je postao novi (od Senata priznati) princeps koji kontrolira Rim i Italiju. Međutim, Oton nije imao dovoljno vremena da se pripremi za odbranu jer je Rajnska armija već marširala prema Italiji. Armija kojom je komandovao Vitelije je bila jedna od najboljih i najiskusnijih rimskih armija i Otonove trupe su bile poražene u prvoj bici kod Bedriacuma (selo nekih 35 km udaljeno od Kremone). Umjesto da bježi i pokuša kontranapad, Oton je izvršio samoubistvo. Sada je Vitelije bio priznat kao car i princeps od Senata. U novoj ulozi se nije snašao ni Vitelije, jer je svojim besmislenim trošenjem

⁷¹ Svet. Nero, 40-50; Isto, Gal. 9-11

⁷² O ovim zbivanjima v. Joseph, *Bello iud.* IV, IX-XI; Tac. Hist. I-V; Svetonijevi životopisi Galbe (12-23), Otona (4-11), Vitelija (7-18), Vespazijana (5-7), Tita (5) i Domicijana (1); Cass. Dio, LXIII-LXV, 10

⁷³ Joseph, *Bello iud.* II, XVII-VII.

⁷⁴ Tac. Hist. I, 4: „Svršetak je Neronov bio doduše ugodan u prvoj navali veselja, ali je izazvao i različita raspoloženja, ne samo u gradu – kod otaca i naroda ili u gradskoga vojnika – nego i kod legija i vojskovođa, jer se narodom pronijela tajna carstva da se vladarom može postati i drugdje, ne samo u Rimu” (*Finis Neronis ut laetus primo gau-dentium impetus fuerat, ita varios motus animorum non modo in urbe apud patres aut populum aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse principem alibi quam Romae fieri.*).

javnog novca, kao i nasilnim ponašanjem, uteg raspoloženja rimske javnosti prebacio na drugu stranu moći.

Ono što je učinila rajnska armija poslužilo je kao uzor i Istočnoj armiji, koja je uslijed Judejskog ustanka bila dosta brojna i ojačana. Ova armija (trupe stacionirane u Egiptu, Judeji i Siriji) je za cara proglasila Vespazijana, koji je par godina ranije bio dobio specijalno zapovjedništvo radi gušenja Judejskog ustanka. Podršku Vespazijanu je pružio i legat Sirije Gaj Licinije Mucijan (*Caius Licinius Mucianus*), koji je preuzeo predvođenje dijela Istočne armije prema Italiji i Rimu. U Judeji je sa zadatkom konačne pacifikacije pobunjenog područja ostao Vespazijanov sin Tit. Inače je Vespazijan akklamiran za cara u Aleksandriji 1. VII 69. god. n. e., a stavljanje Egipta pod kontrolu se pokazalo kao bitna prednost za ovog novog pretendenta. Ipak, ključnu stratešku prednost za Vespazijana je pružila brojna i snažna Dunavska armija (zajedno sa gornjoilirskim garnizonom) koja je ga akklamirala za cara u augustu. Ova armija je ranije bila podržavala Otona, ali je zakasnila da se pridruži Otonovim trupama u prvoj bici kod Bedriacuma. Nakon Otonove smrti, dunavske i balkanske legije su se vratile u svoje provincije, da bi se opet pokrenule prema Italiji kada su se pridružile Vespazijanovoj frakciji. Dunavska vojska, koja je dobila podršku i drugih legija, pod zapovjedništvom Marka Antonija Prima (*Marcus Antonius Primus*; inače tada komandant VII legije *Galbiana*) krenula je prema Italiji, i u nju je stigla prije dolaska detašmana Istočne armije. Vespazijanu se pridružila i flotila ratne mornarice stacionirana u Raveni (dobrim dijelom sastavljena od Ilira). Do prijelomne bitke je došlo krajem oktobra 69. god. n. e. između Bedriacuma i Kremone (druga bitka kod Bedriacuma). U ovoj bici vespazijanovci predvođeni Antonijem Primom odnijeli su pobjedu koja je stavila tačku na IV građanski rat. Rim je zauzet, Vitelije je zarobljen i ubijen i put da Vespazijan preuzme carsko dostojanstvo u Rimu je bio raščišćen.

Za vrijeme navedenih dešavanja kao legat u provinciji se nalazio Pompej Silvan (njegovo ime se u literarnim vrelima nalazi i u varijantama *Poppaeus Silvanus* i *Pomponius Silvanus*), Pompej Silvan je bio konzul sufekt 45. god. n. e. On je bio i prokonzul provincije Afrike u periodu 53-54. god. n. e. Nakon završetka te funkcije bio je

sa Kvintom Sulpicijem Kamerinom (*Quintus Sulpicius Camerinus*; konzul sufekt za 46. god. n. e. i prokonzul Afrike 56/57. god. n. e.) suočen 58. god. n. e. mnoštvom optužbi iz same provincije. Neron ga je oslobodio krivice.⁷⁵ Pompej Silvan je imenovan za legata Dalmacije vjerovatno za vrijeme Nerona, a moguće je da je neposredno naslijedio Ducenija Gemina. On je za legata postavljen u već izrazito starijoj dobi.

Fontes

Tac, Hist. II, 86: ... iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Tampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes; sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vicens aetate, claris natalibus. prima iuventa quietis cupidine senatorium ordinem exuerat; idem pro Galba dux coloniae suae, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum quam ipsis periculis laetus pro certis et olim partis nova ambigua ancipitia malebat. igitur movere et quater, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistulae, quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat; sparguntur per Gallias litterae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam descendentibus, ceteris fortunam secuturis.

(prethodno se u odjeljku govori o Antoniju Primu i početku pristajanja Dunavske armije uz Vespazijana)

⁷⁵ *Tac. Ann. XIII, 52* : "Dva optuženika iz provincije Afrike, Sulpicija Kamerina i Pompeja Silvana, koji su tamo imali prokonzulsku vlasti, oslobodi Cezar krivice (misli se na Nerona op. a.). Kamerina su tužili privatni građani, njih nekoliko, prebacujući mu više okrutnost nego iznuđivanje novca. Silvana je napalo mnoštvo tužitelja koji su zahtijevali da mi se ostavi vrijeme da privedu svjedoke. Optuženi je tražio da se brani odmah, bez odlaganja. Bogat, inokosan, star, odbrani se od optužbe i živio je duže od onih čijom je intervencijom spasen." (*Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pompeium Silvanum absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat posebatque tempus evocandorum testium; reus ilico defendi postulabat. valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.*)

„... Udružene potom mezijske i panonske vojske povukoše za sobom dalmatinskoga vojnika, premda konzularni legati nisu poticali bunu. Tampije Flavijan vladaše Panonijom, Pompej Silvan Dalmacijom, oba bogata i stara. No bio je tu prokurator Kornelije Fusko, u muževnoj dobi, slavna porijekla. U ranoj se mladosti u želji za dobitkom bio odrekao senatorskog staleža. Izjasnivši se za Galbu, kao vođa svoje kolonije njegovim se zagovorom domogao prokuratorstva, a odlučivši se za Vespazijanovu stranku, postao je najvatreniji ratni huškač. Radujući se ne toliko nagradama za opasnosti koliko samim opasnostima, volio je više novo, neizvjesno i pogibeljno negoli sigurno i odavna stečeno. Stoga oni počеше tresti i drmati i napadati na sve što je igdje bilo nevaljalo. Napisane su poslanice u Britaniju vojnicima četrnaeste, u Hispaniju vojnicima prve legije, jer su obje legije bile za Otona, protiv Vitelija; razaslana pisma po Galijama; u tren se oka razbuktao silan rat, budući da su se ilirske vojske otvoreno odmetale, a ostale bile spremne da pođu za srećom”.

Ovaj podatak je zanimljiv jer spominje izvjesnog Kornelija Fуска, koji je bio glavni oslonac vespazijanovske frakcije u ilirskim provincijama. Tacit ga titulira kao prokuratora, što bi jasno govorilo da u ilirskim provincijama uz legata postoji još jedna bitna služba sa visokim ovlaštenjima. Nejasno je za šta je Kornelije Fusk bio prokurator.

Tac. Hist. III, 50: Ceterum propinqua hieme et umentibus Pado campis expeditum agmen incedere. signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves, plerique etiam integri Veronae relictis: sufficere cohortes alaeque et e legionibus lecti profligato iam bello videbantur. undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset; sex milia Dalmatarum, recens dilectus, comitabantur; ducebat Pompeius Silvanus consularis: vis consiliorum penes Annum Bassum legionis legatum. is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem specie obsequii regebat ad omniaque quae agenda forent quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. exercitus ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod motas ex urbe praetorias cohortis audierant et teneri praesidiis Appenninum rebantur; et ipsos

in regione bello attrita inopia et seditiosae militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant, et festinatio atque aviditas praepediebant, dum quae accipi poterant rapiuntur.

„Zbog bliske zime i polja potopljenih (rije-kom op. a.) Padom vojska se kretala bez prtljage. Glavnina pobjedničkih legija, vojnici onemoćali od rana ili dobi, a i mnogi zdravi, ostavljeni su u Veroni. Činilo se da će dostajati kohorte i ale i odabranici iz legija, jer je rat već gotovo dovršen. Pridružila se i XI. legija, krzmajući ispočetka, ali, pošto se sve sretno svršilo, i vrlo zabrinuta što je uskratila pomoć. Pratilo ih je 6 000 Dalmatinaca, svježih novaka. Vodio ih je konzular Pompej Silvan. Stvarna moć odlučivanja bila je u Anija Basa, legijskog legata. On je Silvana, koji bijaše nemaran u ratu i koji je dane za djelovanje tratio u priči, tobožnjom poniznošću upućivao na sve što treba izvršiti i opreznom revnošću stalno mu bio pri ruci. Ovim su četama pripojeni najbolji ravenski mornari koji su sami zatražili vojnu službu u legiji. Flotu su nadopunili Dalmatinci. Vojska i vojskovođe zaustave se kod svetišta Fortune, oprezno promišljajući o cjelokupnom položaju, jer su čuli da su iz grada krenule pretorijanske kohorte i mislili da Apenin drže vojničke posade. Ka tomu su ih u kraju satrvenom u ratu plašili i oskudica i buntovni glasovi vojnika, koji su zahtijevali čavlovinu (naziv za dar u novcima). Nisu se pobrinuli ni za novac ni za žito, a užurbanost i pohlepa tjerale su ih da otimaju ono što su mogli dobiti.”

Ovaj Tacitov podatak pokazuje da je u provinciji Dalmaciji za potrebe IV rimskog građanskog rata izvršena regrutacija peregrinske populacije. Brojka od 6 000 unovačenih Dalmatinaca koja je pratila XI legiju nije mala. Pored toga doprinosna vespazijanovskoj frakciji, Dalmatinci (raznora-znih narodnosnih pripadnosti) su svoje učešće u njoj povećali i priključivanjem ravenskih mornara. Tacit inače, kada govori o Pompeju Silvanu, uvijek ističe njegovu starost i bogatstvo, a u ratu nemarnost, bezinicijativnost pa i mlitavost. Ali bez obzira na to, Pompej Silvan je u Rim ušao pobjednički. Kasnije je bio imenovan od Senata da nadzire uzimanje zajma za Državu od privatnih lica u iznosu od 600 000 sestercija.⁷⁶

⁷⁶ Tac. Hist. IV, 47.

1. CIL III, 9938⁷⁷

Dobropoljci, Podgrađe kod Benkovca
Asseria

TI // AVDIVS L /// C•AVILIVS•CLEMEN
/ L•COELIVS•CAPELLA•P / RAECIVS•
LIBO•P•VALERI/5VS•SECVNDVS•IV
DICES / DATI•A•M•POMPEIO•SILVA/
NO•LEG•AVG•PRO•PR•INTER / REM
P•ASSERIATIVM•ET•REM•P•AL/
VERITARVM•IN RE PRAESENTI•PER / 10
AM•SVAM DETERMINA / VERVNT

*Ti(berius) [Cl]audius L / C(aius) Avillius
Clemen[s] / L(ucius) Coelius Capella P(ublius) /
Raecius Libo P(ublius) Valeri/5us Secundus iu-
dices / dati a M(arco) Pompeio Silva/no leg(ato)
Aug(usti) pro pr(aetore) inter / rem p(ublicam)
Asseriatium et rem p(ublicam) Al/veritarum in
repraesenti per / 10 [sententi]am suam determina/
verunt.*

Ovaj međašni natpis je donekle specifičan u odnosu na ranije međašne natpise i sporove. Na njemu se više ne nailazi na vojne starješine iz reda centuriona kao legatske opunomoćenike. Sada je legat M. Pompej Silvan odredio Tiberija Klaudija L., Gaja Avilija Klementa, Lucije Celija Kapela, Publija Recija Libona i Publija Valerija Sekuda, koji se tituliraju kao *iudices* (sudije), da predstavljaju legatsku instituciju. Nepprisustvo centuriona kao opunomoćenika bi ukazivalo na to da se uteg uprave s vojne prebacuje na civilnu stranu, što bi možda bio rezultat i odlaska XI legije C. P. F. s područja Provincije usljed IV građanskog rata. Na ovom međašnom sporu nailazi se i na sličnu situaciju kao i na natpisu *ILJug* III, 2865 iz Ivanove glavice kod Benkovca. Prepušteno je lokalnim zajednicama da za svoj granični spor nađu zajedničko rješenje, dok je prisustvo legatovih sudija trebalo sankcionirati to rješenje kao zvanično i funkcionalno. Zanimljivo je da se zajednice Aserijati i Alveriti, koje su se sporile, sada tituliraju kao respublike. To bi podrazumijevalo da su Aserijati i Alveriti dobili rimsko građanstvo, uz najviši stupanj municipalne autonomije. Pošto se za Aserijate na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (iz vremena legata Ducenija Gemina) ne navodi da su republika, moguće je

⁷⁷ Jagenteufel 1958, 30, br. 12, 3; Wilkes 1976, 262, br. 11, pl. 2, 5; Imamović 1980, 38-39; Kuntić Makvić / Šegvić 1988, 49-50, sl. 1; Čače 2003, 22-23, br. 3.

pretpostaviti da je njihov respublikanski stupanj autonomije dobijen nešto ranije. Vjerovatno je slična situacija i s Alveritima. Ovaj natpis jasno pokazuje proces transformacije nekada peregrinskih (u konkretnom slučaju) liburnskih zajednica u rimske, odnosno u sustav municipalne organizacije. Kako se čini, za ilirske provincije je dolazak novog flavijevskog režima donio sasvim nova rješenja, za razliku od julijevsko-klaudijevskog doba, kada se prema domorocima Ilirika održavala određena distanca.

Iako je bio star već za vrijeme dalmatinskog legatstva, Pompej Silvan je živio još prilično dugo i 75. god. n. e. je ponovo bio konzul sufekt, a bio je i *curator aquarum*.⁷⁸ U rimskoj javnosti je ostao zapamćen i po velikom bogatstvu i činjenici da nije imao djece.

Conclusio

I nakon 42. god. n. e. legatska uprava nad Gornjim Ilirikom i u svojoj praksi i u formi ostaje ista kao i u ranijem predskribonijanovskom dobu. Pošto peregrinske zajednice nisu učestvovala, ili nisu stigle (zbog kratkoće bune) u Skribonijanovoj „Republici“, prema njima se nije primjenjivala nikakva odmazda. Vjernost vojnika je nagrađena počasnim nazivima za dvije legije iz sastava gornjoilirskog garnizona. Institucija legata Gornjeg Ilirika i nadalje zauzima visoko mjesto u upravno-političkoj hijerarhiji Carstva, i nju obnašaju po pravilu konzulari iz vrlo uglednih i utjecajnih slojeva tadašnjeg rimskog društva. Često su pojedinci koji su i legati Gornjeg Ilirika, bliski i sa vladajućom familijom, ili pojedinim njenim članovima. Sudeći po oficijelnim epigrafskim spomenicima, službeni naziv provincije je i u ovom periodu bio (Gornji) Ilirik. Situacija u samoj Provinciji je bila dosta stabilna i iskustvo Velikog Ilirskog ustanka je već izbljedilo. Dugotrajni mir i stabilna rimska uprava (koja poštuje i lokalne potrebe i autonomiju) su samo doprinijeli saživljavanju ilirskog, peregrinskog elementa s Rimskom državom kao cjelinom. Moglo bi se čak i reći da je u ovom razdoblju vladavina Klaudija i Nerona završen proces prihvatanja rimske vlasti kao svoje od strane ilirskih peregrina. S druge strane, još uvijek u ovom periodu ne do-

lazi do osnaživanja procesa dodjele rimskog građanstva i činjenica je da julijevsko-klaudijevska „dinastija“ još uvijek ne osjeća ni potrebu ni želju da pravno-politički romanizira domoroce Gornjeg Ilirika. Domorodačka nacionalna svijest (u odnosu prema njihovim peregrinskim *civitates*) je i prisutna i snažna, ali ona više nije u koliziji ili nesrazmjeri s Rimskom državom. Pošto dodjela rimskog građanstva u julijevsko-klaudijevskom dobu nije bila manifestirana u značajnoj mjeri prema Ilirima, onda se išlo za tim da novi rimski identitet u obliku imperijalne (a ne i pravno-političke) pripadnosti postane prihvatljiv za živuće i funkcionalne identitete domorodačkih peregrinskih *civitates*. Tek će za vrijeme flavijevske „dinastije“, a posebno u narednom stoljeću, domoroci biti u masama uvlačeni i asimilirani u rimski pravno-politički identitet. Zbog stabilnosti i mira se i moglo desiti da dođe do smanjivanja brojnosti provincijskog garnizona, pa je prvo otišla VII C. P. F., a na samom kraju „godine četiri cara“ i XI C. P. F. Njihovo odsustvo u samoj Provinciji nije izazvalo nikakve ni turbulencije ni potrebe ni narušavanja stabilnosti i mira. Odlazak dviju legija nije značio da je Provincija postala u potpunosti demilitarizirana, jer su nakon 69. god. n. e. u njoj i nadalje boravile pojedine legijske i auksilijarne jedinice. Ni sami legati nisu imali nekog specijalno teškog posla u Gornjem Iliriku i čini se da je uprava nad ovom provincijom u samoj blizini Italije bila i znak privilegije za iskusne i ostarjele rimske dužnosnike. Naravno, to se mijenja s „godinom četiri cara“, u kojoj Provincija daje presudni doprinos za pobjedu „vespazijanovske“ frakcije. Učešće velikog broja gornjoilirskih regruta i mornara u napadu „vespazijanovske“ frakcije na Italiju moralo je imati odjeka i na budući razvitak Provincije. Njihovo prisustvo u Italiji i povratak dijela njih u domovinu su samo osnažili procese romanizacije, što će se osjetiti u narednom periodu.

⁷⁸ *Front. Aquaed.* 102.

Summary

Governors of the Province Upper Illyricum 42 - 68 AD

Rebellion of Scribonian from 42. AD represents a key milestone in the history of the province of Upper Illyricum/Dalmatia. After the failed attempt to designate the Republic due to lack of interest of the soldiers to engage in such an adventure, emperor Claudius sent in province a special envoy *Lucius Salvias Otho*. After him province was ruled by following governors with title *legatus augusti propraetore*: Lucius Calpurnius Piso, Caius Ummidius Durmius Quadratus, Publius Antei Rufus, Caius Calpetanus Rantius Sedatus Metronius, Aulus Ducenius Geminus, Marcus Pompeius Silvanus. Judging by the official epigraphical monuments, the official name of the province in this period was still Upper Illyricum. The situation in the Province itself was quite stable and the experience of the Great Illyrian revolt has already faded. Lasting peace and stable Roman administration which respects local needs and autonomy contributed that indigenous populations accept Roman state. One could even say that in this era of Claudius and Nero was completed the process of accepting Roman rule by the illyrian peregrines as their own. This was confirmed with the "Year of Four Emperors" 68/69. AD, when the province and its soldiers and citizens make a decisive contribution to victory of Vespasian fraction.

Bibliografija

Kratice

- AE – L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, Paris.
- AEM – Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Osterreich-Ungarn, Wien
- ANUBiH – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- ARR – Arheološki radovi i rasprave
- AV – Arheološki vestnik, Ljubljana
- CBI – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
- CIL – Corpus Inscriptiones Latinarum
- GZM – Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
- ILJug – Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia
- LCL – The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD – Cambridge Mass.: Harvard University Press
- MH – Matica Hrvatska, Zagreb.
- MS – Matica Srpska

- PIR – Prosopographia imperii romani saec I. II. III., edidit Elimar Klebs, Berolini (Berlin): apvd Georgivm Reaimervm, 1897-1898
- SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Izdanja izvora

- Flor* 1947: Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History, Edward Seymour Forster, LCL.
- Frontin* 1925: Frontinus: Stratagemms. Aqueducts of Rome, C. E. Bennett – Mary B. McElwain, LCL.
- Josip Flavije*, Judejski rat, 1967: Josip Flavije, Judejski rat, Dušan Glumac, Beograd: Prosveta.
- Josip Flavije*, Judejske starine, 1965: Josephus: Jewish Antiquities, Book 20, Louis H. Feldman, LCL.
- Kasije Dion* 1954-1955: Dio's Roman History in nine Volumes, Earnest Cary, LCL (2).
- Kasije Dion* 1986: Marjeta Šašel Kos, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273.
- Plinije Stariji* 1866: Naturalis historia, Berlin: ed. Weidmannos.
- Plinije Stariji* 1976: prijevod Mate Suića u dodatku „Antički pisci“ u knjizi Antički grad na istočnom Jadranu, str. 297, Zagreb.
- Plinije Stariji* 2003: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku „Izvori“ u knjizi Antički grad na istočnom Jadranu, (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), str. 421, Zagreb.
- Plinije Stariji* 2004: Plinije Stariji, Zemljopis starog svijeta, Uroš Pasini, Split: Književni krug.
- Plutarh* 1978: Plutarh, Slavni likovi antike II, Miloš N. Đurić, Novi Sad: MS.
- Plutarh* 1988: Plutarh, Usporedni životopisi, Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.
- Ptolemej Kladije*: Ptolemej Kladije, Geografija, korišten tekst s http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932. od The New York Public Library, N. Y. sa naslovom „Geography of Claudius Ptolemy“.
- Ptolemej Kladije* 1974: Ptolemejeva karta, Monumenta cartographica Jugoslaviae, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, Beograd: Istorijski institut.
- Ravenjanin*⁷⁹ 1995: Slobodan Čače, Civitates Dalmatiae u „Kozmografiji“ Anonima Ravenjanina, Zadar: Arheološki muzej Zadar.

⁷⁹ Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII st.) uveliko se slaže s Ravenjaninovom „Kozmografijom“, pa se u

Ravenjanin 1860: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, G. Parthey – M. Pinder, Berlin: F. Nicolai.

Svetonije 1978: Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.

Velej Paterkul 1955: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

Velej Paterkul 2006: Gaj Velej Paterkul, rimska povijest, Josip Miklič, Zagreb: Latina & Graeca.

Tacit, Anali, 1970: Tacit, Anali, Jakov Kostović, Zagreb: MH.

Tacit, Historije 1925; 1931: Tacitus, *Histories*, Clifford H. Moore, LCL.

Tacit, Historije 1987: Tacit, *Historije*, Josip Miklič, Zagreb: Latina & Graeca.

Literatura

Abramić, M. / Colgano, A. 1909. Untersuchungen in Norddalmatien, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 12, Wien 1909.

Arheološki leksikon BiH, Tom I-III; Mape 1-4; Zemaljski muzej, Sarajevo 1988.

Bojanovski, I. 1974, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, ANUBiH, Djela XLVII, CBI 2.

Bojanovski, I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, ANUBiH, Djela LXVI, CBI 6.

Bulić, F. 1890, Prinosa k poviesti uredjenja granica medju raznim plemenima u Dalmaciji za rimsko doba, GZM, god. II, sv. 4, 406-413.

Čače, S. 2003, Aserija u antičkim pisanim izvorima, ASSERIA, 1, Zadar: Muzej antičkog stakla u Zadru, 7-43.

Hirschfeld, O. 1885, Bericht über eine Reise in Dalmatien, AEM IX, 1-30.

Hörmann, K. 1890, Dva rimska natpisa iz Bosne, GZM, god. II, sv. 3, 306-308.

Imamović, E. 1980, Međašni natpisi na području rimske provincije Dalmacije, Prilozi Instituta za historiju, XVI, br. 17, Sarajevo, 27-59, br. 1-21 + 4 slična natpisa

Jagenteufel, A. 1958, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian, Schriften der Balkankommission; Antiquarische Abteilung, 12, Wien 1958.

Kuntić Makvić, B. / Šegvić, M. 1988, O razgraničenju između Aserije i Alverije, ARR 11, 49-62.

Matijašić, R. 2002, Uvod u latinsku epigrafiju, Pula 2002.

Mesihović, S. 2007, Dezitijati, Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije: Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba, Zagreb 2007.

Mesihović, S. 2009, „SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva“, Historijska traganja IV, Institut za historiju, Sarajevo 2009, 9-33.

Mesihović, S. 2009A, Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija, Prilozi 38, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 2009, 31-39.

Mesihović, S. 2010, Podjela provincije Ilirik, Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LI, br. 2, Sarajevo 2010, 87-100.

Mesihović, S. 2010A, RES PVBLICAE SCRIBONIANI, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XIV-XV, Sarajevo 2010, 315-340.

Mesihović, S. 2010B, Dolabellae – Dolabelino doba, Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga XXXIX, 99-123.

Mesihović, S. 2011, Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba, (knjiga u rukopisu), Sarajevo 2011.

Mesihović, S. 2011A, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, (knjiga u rukopisu), Sarajevo 2011.

Mesihović, S. 2011B, LVCIVS VOLVSIVS SATVRNINVS IN ILLYRICVM SUPERIOR/DALMATIA, Historijska traganja (u procesu objavljivanja).

Patsch, C. 1890, Megjašni natpis iz Bosne, GZM, god. II, sv. 4. 367-368.

Smith, W. 1867, Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Boston: Little, Brown and Company.

Suić, M. 2003, Antički grad na istočnom Jadranu (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb 2003.

Syme, R. 1968, The Ummidii, Historia 17, No. 1, Zeitschrift für Alte Geschichte, 72-105.

Syme, R. 1979, Ummidius Quadratus, Capax Imperii, Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 83, 287-310.

Šašel, J. i A. 1963, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla 5, Ljubljana (ILJug I).

Šašel, J. i A. 1978, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19, Ljubljana (ILJug II).

Šašel, J. i A. 1986, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, Situla 25, Ljubljana (ILJug III).

Wilkes, J. J. 1969, History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia, University of Birmingham, London 1969.

Wilkes, J. J. 1976, Boundary Stones in Roman Dalmatia I., The Inscriptions, AV 25, Ljubljana 1976, 258-274.

pogledu Dalmacije podaci Gvidona i Ravenjaninove V knjige gotovo u potpunosti podudaraju (Čače, 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*).